

„Hazudni nem szabad” Szakály Sándor: *Múltunkról és jelenünkről. Válogatott interjúk és beszélgetések, 2002–2017*, Magyar Napló Kiadó, 2017.

Ez a Deák Ferentől származó idézet található a VERITAS Intézet minden kiadott könyvének a borítóján. Nyilván ez a krédója az intézetnek – és az intézet vezetésének is.

A VERITAS Intézet vezetője, Szakály Sándor kötetbe gyűjtötte azokat a vele készült interjúkat, beszélgetéseket, amelyek 2002 és 2017 között jelentek meg, és amelyek a történetírás fontos kérdéseit taglalják a mai magyarországi viszonyok közepette. Amint az ismeretterjesztés jelentőségét firtató kérdésre adott válaszából kitűnik, nem zárkózott szak-történész kíván lenni, hanem olyan kutatója a történelemnek, aki a közvélemény formálását, a laikusok „tanítását” is vállalja. „A történelem olyan terület, amelyhez mindenki vonzódik, érdeklődik iránta – és annak közösségformáló és összetartó ereje is van... Az általam kutatott két világháború közötti korszak, illetve a II. világháború időszaka... eléggé egysíkú megítélést nyert. Jelzőket kapott az ország, a nemzet, melyek egy részét sokan még napjainkban is fenntartják... Az ismeretterjesztés azért nagyon lényeges, hogy a tények ismeretében mindenki megalkothassa a saját véleményét.”

Szakály Sándor történészpályájának kezdetén rendkívül érzékeny témával foglalkozott: a magyar csendőrséggel és a honvédséggel a két világháború közötti időszak, vagyis az úgynevezett Horthy-korszak politikai összefüggéseiben. Azt tekintette legfontosabb feladatának, hogy a honvédség történetét kutatva feltárja a tényeket, számba vegye a szereplőket, pontosan leírja az eseményeket – s ennek alapján vonja le a következtetéseket, értékelje a történeteket, mutassa meg az összefüggéseket. E törekvésében szembeke-rült, és ma is folyamatosan megütközik azzal a történetírással, annak az „iskolának” a képviselőivel, akik a II. világháború vége, vagyis az évtizedekig „felszabadulásként” aposztrofált vereség óta meghatározták, és ma is igyekeznek kizárólagosan meghatározni az 1918–1945 közötti időszak értelmezését és értékelését. Ezzel az erősen ideologikus történetírással vitatkozik Szakály Sándor szinte minden általa tárgyalt kérdésben.

Az egyik legfontosabb témája ma is a Magyar Királyi Honvédség, annak létrejötte, megerősödése és szerepe – 1945-ig. Az ideologikus történetírással szemben számos publikációjában mutatta be a honvédség személyi, főleg tiszti állományát, belső működési rendjét, erkölcsét és értékrendjét. Ez a kép élesen elüt a hosszú évtizedekig sulykolt „fasiszta hadsereg”, „Hitler utolsó csatlósa” és hasonló leírásoktól. Egy megrendült ország életképességének egyik mutatója az ismét felépülő hadsereg, amely rendkívül nehéz körülmények között, a magyar történelem tragikusan nehéz pillanataiban igyekszik helytállni – nem csekély áldozatok árán. Szakály embereket látta, közlegényeket és tiszteket, akiknek a legtöbbje legjobb meggyőződése szerint cselekszik – elsősorban az ország, a nemzet érdekeire figyelve. A másik kritikus téma szintén nem kevés vita forrása volt, mert a csendőrség helyének és szerepének pontosítása és átértékelése sem illeszkedik abba a képbe, amit a korszakról az utóbbi évtizedekben megrajzoltak.

A kötetben az első helyre illesztett interjú *Újra-kezdés és legitimáció* címen – nyilván nem véletlenül – az 1945–48 közötti népbírósi pereket tárgyalja, amelyek politikai értelemben az úgynevezett Horthy-korszak „lezárását” is jelentették. De milyen lezárását? Szakály Sándor egyértelműen kimondja, hogy ezek a perek jogtipró perek, koncepciós perek voltak, három szempontból is. 1. A vádlottakat olyan bűnökért ítélték el, amelyek a cselekmény idején nem minősültek büntetendőnek. 2. Az eljárás szinte mindenütt nélkülözötte a szabályos bírósági per feltételeit (amilyen például az elfogulatlan bíró, vagy az ártatlanság vélelme). Ugyanakkor a perek során nem ritkán jelent meg a bosszú mint meghatározó tényező. 3. A berendezkedő új hatalom új bűncselekmény-kategóriákat vezetett be, például a „háborús bűnös” és a „népellenes bűncselekmény” kategóriáját. Az utóbbi bárki beleeshetett. Magyarországon mintegy 27 ezer embert ítélték el ilyen módon, 477-et halálra ítélték, és 189-et kivégeztek. A kivégzettek között volt négy miniszterelnök, számos magas rangú katonatiszt, és – például – magyar diplomataként Chornoky (Bun) Viktor, Tildy Zoltán köztársasági elnök veje. „A népbírósi perek ügye 65 éve időszerű, egészen addig, amíg hazugságban élünk, és nem tisztázzuk a történelmi tényeket” – hangsúlyozza Szakály,

és ebből a pontból kezdi visszafejteni a korszakkal kapcsolatos különböző értelmezési kérdéseket. Kiemelt helyen szerepel a „nácivadász” Efraim Zuroff-fal, a Csatáry László állítólagos kassai csendőrpáncsnok elleni hajsza elindítójával való vita. Szakály legfőbb érve, hogy a Zuroff által állított tények nem állják ki a szakszerűség próbáját (adatai tévesek, fogalomhasználata hibás, kétes szavahihetőségű tanúkat szólaltat meg). Az egész ügy tehát nem más, mint egy mesterségesen felépített propagandajátszma – majd 70 évvel a háború vége után.

Innen, ebből az induló helyzetből lépünk tovább a korabeli magyar fegyveres erők minősítése felé. Mind a magyar honvédség, mind a csendőrség tevékenysége megítélésének a tények feltárása és értékelése alapján kell történnie – hangoztatja Szakály Sándor. S a honvédség szerepének átértékelésével szorosan összefüggő kérdés a kormányzó megítélése. Tudja és hangsúlyozza, hogy „Horthy Miklós megítélése soha nem lesz egységes vagy konszenzuson alapuló”, de határozottan elutasítja azt az álláspontot, amely a kormányzót fasisztának minősíti, Magyarországot pedig fasiszta berendezkedésű országnak. Elveire hivatkozva állítja, hogy ez szakszerűség kérdése. Olaszországban fasiszmus volt, Németországban nácizmus, Magyarországon egyik sem. „Itt még akkor is működött és parlamenti frakcióval rendelkezett a szociáldemokrata párt, amikor a német megszállók az ilyen pártokat már mindenhol betiltották szerte Európában.” A korabeli Európában Magyarországot nem tartották fasiszta állammal és a kormányzót fasiszta államfőnek. Ennek egyik legfőbb bizonyítéka, hogy a háború után nem állították nemzetközi bíróság elé, és a szovjet vezetés sem kérte kiadatását a nyugati hatalmaktól. A „fasiszta” jelzőt a kommunista korszak történetírása aggatta rá és az országra, s e történetírás mai örökösei sem engedik „eltávolítani”.

Az „utolsó csatlós” kérdése is témája a kötetben található beszélgetéseknek. Szakály következetesen ragaszkodik ahhoz a szakmai elvéhez, amely szerint „a tényekből vonjuk le a tanulságokat”. Gondolatmenete a következő: 1920 után a magyar külpolitika legfőbb törekvése a versailles-i békerendszer revíziójának elérése, legalább a szomszédos országok magyarok lakta területeinek visszaszerzése volt.

E törekvést akkor csak Hitler támogatásával lehetett sikerre vinni, aki saját területi revíziós akaratát (az Anschlusst, a Szudéta-vidék annektálását, Lengyelország elfoglalását) a nyugati „hatalmak” jóváhagyásával, vagy passzivitása mellett érvényesítette. Az első, majd a második bécsi döntés a magyar külpolitika sikerét bizonyította – német támogatással (az előbbi esetében nyugati jóváhagyással). Ennek az ára az volt, hogy Magyarország nem maradhatott ki a háborúból. 1943-ra a magyar külpolitika mozgásteret beszűkült, a magyar–brit tapogatózó tárgyalások tényét az angolok a németeknek kiszivárogtatták, a német politika megbízhatatlan szövetségesként kezdte kezelni Magyarországot – ellentétben a „megbízható” román és szlovák szövetségessel –, a keleti front felől pedig felrémlett az orosz megszállás veszélye.

Szakály folyamatosan arra törekszik, hogy a magyar politikusok döntéseit és tetteit az adott kor kontextusában értelmezze, mert ez a feltétele a szakszerű értékelésnek és a más véleményen lévőkkel az értelmes párbeszédnek. „A vitákat szakmai alapon, források bemutatásával kell lefolytatni a vádaskodások helyett.” Ez az elvi válasza arra az üldözöses hadjáratra, amit három évvel ezelőtt a még meg sem alakult VERITAS Intézet még ki sem nevezett igazgatója ellen kezdett a magyar történészek egy csoportja. „Nem szerencsés a történeti kérdéseket politikaivá transzformálni” – válaszolja egy másik interjúban a Mazsihisz – igazgatói székéből történő menesztését követelő – nyilatkozatára.

A tények feltárásának szükségessége mellett az interjúkötet másik fontos üzenete a párbeszéd szükségességének, a kutatási eredmények ütköztetésének hangoztatása. A párbeszédre, vitára való készség a legfőbb kommunikációs alapállása Szakály Sándornak.

Szakály Sándor történészi pályája egyértelműen azt mutatja, hogy megérett az idő is, az alkotó is egy összefoglaló mű elkészítésére. A magyar szakmai és laikus közvélemény érdeklődéssel várja azt az átfogó művet, amely e gazdag és sokféle ismeretet, tudást és kiforrott véleményt egységes keretbe foglalja, megalakítva a magyar honvédség 1918–1945 (1948) közötti történetéről az összefoglaló monográfiát.

Bába Iván